

הערות על סיפור ראובן ובלהה

במאמר מאלף **במגדים** לז, ¹ הרב יעקב מדן טוען שישנן שתי גישות בחז"ל לסיפור ראובן ובלהה. לפי הראשונה, ראובן אכן שכב עם בלהה, אבל אחרי כן חזר בתשובה באופן מרשים. לפי השנייה, ראובן לא שכב עם בלהה אלא רק הסיר את מיטתה מאוהל יעקב, מפני שתבע את עלבונה של לאה אימו. להלן אתרכז באפשרות הראשונה, שנראה שהיא פשוטו של מקרא (שהרי נאמר "וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת בְּלָהָה פִּילְגֶשֶׁת אֲבִיו" – בראשית ל"ה, כב), וכך הבינו ר' יוסף בכור שור, רד"ק ורמב"ן.

הרב מדן מעלה שני חידושים מעניינים לפי הגישה הזאת. ראשית, מה היה המניע של ראובן לעשות מעשה חמור כזה ולשכב עם אשת אביו? הרב מדן מפרש שהייתה תחרות בין האחים מי יהיה המנהיג אחרי יעקב ומי ימשיך את מסורת האבות. מי ששוכב עם פילגשי המנהיג הוא הנסיך הבא בתור העומד למלוך. לכן אבשלום בא על פילגשי דוד (שמ"ב ט"ז, כב), ולכן אדוניהו ביקש את אבישג השונמית לאחר ששירתה את דוד (מל"א ב', יז). ראובן, שהיה הבכור, רצה להראות שהשרביט עובר לידו.

שנית, מהיכן למדו חז"ל ² שראובן חזר בתשובה על החטא עם בלהה? הרב מדן תולה את הדבר בכך שבסיפור מכירת יוסף ראובן פעל להציל את אחיו (בראשית ל"ז, כא). אם מדובר בתחרות על ירושת המנהיגות, ברור שראובן עמד להרוויח מהריגת יוסף, שנחשב אז כבכור (דה"א ה', א-ב). ניסיונו של ראובן להציל בכל זאת את אחיו הקטן מצביע על תשובה אמיתית מחטא שנבע מהרצון להתגבר על אחיו.

ברצוני להוסיף כמה הערות למהלך של הרב מדן. מצאתי וריאציה אחרת של מהלך זה במאמר של פרופ' יהודה גולדן.³ הרב מדן טען שכמה אחים השתתפו במאבק על הירושה: ראובן, שמעון, לוי, יהודה ויוסף – כל אחד בדרכו ניסה להראות עצמו כמנהיג הדור הבא. כך למשל, הרב מדן מבין את מעשה שמעון ולוי בשכם על רקע הרצון של שניהם להנהיג. בניגוד לתפיסה זו, פרופ' גולדן סבור כי המאבק היה בין ראובן ליוסף בלבד.⁴ אף שאנחנו שומעים על האהבה היתרה של יעקב ליוסף רק בפרק

1. 'ל' מדן, "כל האומר ראובן חטא..." **מגדים** לז, תשס"ג, עמ' 9-32.

2. בראשית רבה פרשה פד יט, מהד' תיאודור-אלבק עמ' 1023.

3. J. Goldin, 'The Youngest Son or Where does Genesis 38 Belong', *Journal of Biblical Literature* 96 1, 1977, pp. 27-44.

4. כמובן, מדובר בשלב הראשון. בהמשך הסיפור הפך גם יהודה למועמד.

ל"ז, יש לומר שיעקב נתן ליוסף את כתונת הפסים והראה את חיבתו המיוחדת לבנה של רחל בחירת ליבו עוד לפני הסיפור של ראובן ובלהה. לקיחת בלהה הייתה התגובה של ראובן לאיום הנשקף אליו מצד יוסף.

נראה שיש יתרונות לצמצום הזה. התשובה של ראובן, כפי שהרב מדין מציג אותה, מרשימה עוד יותר, שכן ראובן חמל על יריבו העיקרי. שנית, הפסוקים הקודמים למעשה ראובן ובלהה מתארים את מיתת רחל וקבורתה. ייתכן שתגובת יעקב למיתת רחל הבהירה לראובן את העובדה שיעקב מעדיף את רחל כאישה ואת יוסף בנה כירש.

יש להביא ראיה נוספת למהלך הכללי של הרב מדין. במעשה ראובן ובלהה הכתוב מתאר את בלהה כ"פִּלְגֶשֶׁת", וזאת הפעם היחידה בתורה שהיא מתוארת כך. בשאר המקומות בתורה בלהה היא 'שפחה' (בראשית כ"ט, כט), 'אמה' (שם ל', ג) או 'אישה' (שם, ד). ייתכן שהיה מקובל שכאשר נסיך בא למלוך הוא לוקח דווקא את פילגשי המלך. כך הייתה גם עצת אחיתופל לאבשלום: "בוא אֶל פִּלְגֶשֶׁת אֲבִיךָ" (שם"ב ט"ז, כא). אם כן, התיאור החריג של בלהה אצלנו בא להדגיש את המניע של ראובן.

יש להוסיף שעל פי המהלך של הרב מדין ישנה אירוניה מיוחדת בסיפור. בדה"א ה', א נאמר: "וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא הַבְּכֹר וּבְחַלְלוּ יְצוּעֵי אָבִיו נִתְּנָה בְּכֹרְתוֹ לְבְנֵי יוֹסֵף בֶּן יִשְׂרָאֵל וְלֹא לְהַתְיַחֵשׁ לְבְכֹרָה". זאת אומרת, ראובן חשש מפני האפשרות שיוסף ייקח את הבכורה, יזם מעשה רדיקלי, ודווקא בגלל המעשה הזה איבד את הבכורה. הדבר מזכיר את דברי הרב קוק בנוגע לפחד: "הפחדים הם פתיות גמורה. אין לאדם לפחד כלל כי אם להזהר. יותר שהוא פוחד הוא נופל, וכשהוא מתפחד, **מעצם הפחד בא לו המכשול**".⁵ עצם הפחד של ראובן הביא את המכשול של עבירה חמורה והפסד הבכורה. לזכותו ייאמר שהטרגדיה שלו לא מנעה ממנו שינוי אמיתי ותשובה כנה.

5. ראי"ה קוק, **מדות הראיה**, פחדנות, בתוך: **מוסר אביך ומדות הראיה**, ירושלים תשמ"ה, עמ' פח.